

Josip Faričić

Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru

SLIKA 1. i 2.

Povijesni model razvitka hrvatskih obalnih regija

Strateško planiranje i odgovorno upravljanje regionalnim razvojem države obveza je svih odgovornih političkih, društvenih i gospodarskih čimbenika. Optimalan regionalni razvoj pridonosi skladnom i policentričnom razvitku i skrbi o svakom građaninu jedne države. Regionalni razvoj trebao bi biti konstanta, neovisna o prolaznim, svakidašnjim, promjenjivim varijablama. Dakle, strateška je osnova cjelokupnoga razvitka neke države ta koja dokazuje učinkovitost državne, regionalne i lokalne (samo) uprave, a odražava znanje o činjenicama i procesima, mudrost, odmjerenost i dalekovidnost svih onih koji donose relevantne odluke. Podrazumijeva se da se pritom razmišlja, govori i djeluje kroz prizmu općega dobra i da se tako usmjerava temeljna misija svih mjerodavnih institucija i drugih društveno-gospodarskih čimbenika.

Polazeći od toga, sa znanstvenog je aspekta na primjeru Zadarske županije posve opravdan koncept županijskog ustroja na području Jadranske Hrvatske. Naime, županijski ustroj pružio je u primorskom dijelu Hrvatske bolji upravni i teritorijalni okvir za društveno-gospodarski razvoj i u osnovnim crtama kvalitetno nadomjestio anakroni višedesetljetni shematizam Hrvatske od četiri makroregije.

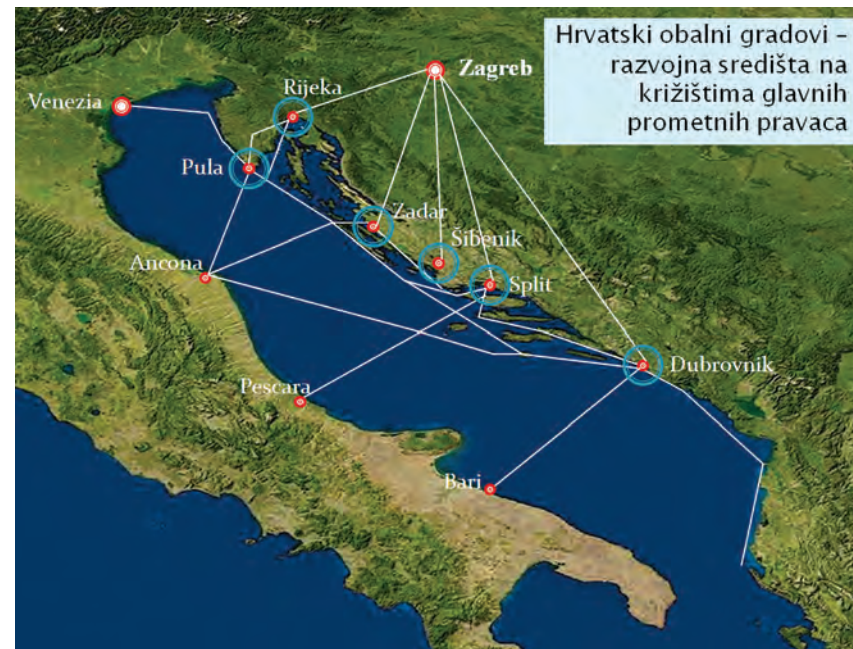
Upravno-teritorijalnim ustrojem Republike Hrvatske 1992. utemeljena je najprije Zadarsko-kninska županija, a izmjenama upravno-teritorijalnog ustroja iz 1997. godine osnovana je Zadarska županija. Time je poštovano višestoljetno značenje Zadra kao istaknutoga upravnog, gospodarskog, demografskog, kulturnog, znanstvenog i vjerskog središta koje okuplja velik dio sjeverne Dalmacije i južni dio ličko-krbavskoga prostora.

S površinom od 3641,91 km² Zadarska županija čini 6,5% teritorija Hrvatske. K tome, županiji pripada i 3845,00 km² akvatorija, što čini 12,4% morske površine nad kojim Hrvatska ima puni suverenitet. S obzirom na

170 017 stanovnika utvrđenih zadnjim popisom stanovništva (2011.), stanovništvo Zadarske županije čini 4% demografskoga kontingenta Hrvatske. Istaknutim geografskim položajem i dosadašnjim dostignućima u društveno-gospodarskom razvitku Zadarska županija umnogome nadilazi te kvantitativne udjele u nacionalnim okvirima.

Prema administrativnoj organizaciji, na tlu Zadarske županije ustrojene su 34 jedinice lokalne samouprave, 6 sa statusom grada te 28 sa statusom općine. Zadarska županija graniči s Primorsko-goranskom, Ličko-senjskom i Šibensko-kninskom županijom u okviru Hrvatske te s Bosnom i Hercegovinom. U susjednim dijelovima spomenutih županija Zadar ima odgovarajući gravitacijski utjecaj, koji se očituje u raznim sferama društvenoga i gospodarskoga života. S teritorijalnim obuhvatom Zadarske županije dobrim se dijelom podudara prostor Zadarske nadbiskupije, s tim da nadbiskupiji pripadaju Kornati i prostor Ervenika u susjednoj Šibensko-kninskoj županiji, dok su izvan granica nadbiskupije Stankovci, koji pripadaju Šibenskoj biskupiji, te ličko-krbavski prostor, koji pripada Gospićko-senjskoj biskupiji. Zapravo, današnji obuhvat Zadarske nadbiskupije rezultat je povijesno-geografskih mijena na području drevne Zadarske, Ninske i Biogradske biskupije. Geografski aspekt vjerskoga života treba razmatrati u kontekstu izrazitoga kulturno-povijesnoga, ali i suvremenoga značenja Katoličke crkve u svakidašnjici najvećega dijela stanovništva županije te u oblikovanju vjerskog, kulturnog i umjetničkoga identiteta toga prostora.

Ustroj Zadarske županije bio je presudan i dugoročno nemjerljivo važan događaj. Zadarska je regija do tada, u sklopu velikih državnih zajednica, bila dio većih regionalnih sustava koji nisu stvoreni unutar postupnoga i stabilnoga razvoja u hrvatskoj državi. Sve do osamostaljenja Hrvatske davao se primat granicama koje su na hrvatskom tlu stvori-

li i održavali bivši osvajački imperiji (Austrija, Osmanlijsko Carstvo, Mletačka Republika i dr.), pa tako i pokrajinskim dalmatinskim granicama. Međutim, danas treba voditi računa o činjenici da tradicionalni dalmatinski prostor ne funkcionira kao jedinstven regionalni sustav, nego je u nodalno-funkcionalnom smislu raščlanjen na prostore koji su organizirani oko najvećih primorskih gradova. Za razliku od višestoljetnog razdoblja u kojemu se gospodarsko-društveni sustav oblikovao duž istočnojadranske pomorske osi, u suvremenim okolnostima hrvatska priobalna regionalna središta razvijaju se oko sjecišta te osi s poprečnim pravcima (Pula, Rijeka, Zadar, Šibenik, Split, Dubrovnik) koji obalu povezuju s kontinentalnom unutrašnjosti, poglavito sa Zagrebom kao glavnim gradom (Sl. 1-4).

Hrvatska država razvila se na dodiru različitih geografskih prostornih jedinica, od jadranskoga preko dinaridskoga do panonsko-peripanonskoga prostora, pa su njezin današnji oblik, geografski položaj kao i unutrašnji prostorni ustroj posljedica povijesno-geografskoga razvitka relevantnih političkih, ekonomskih i društvenih (demografskih, kulturnih, vjerskih i dr.) čimbenika. U tom kontekstu valja razmatrati i položaj te ulogu Zadra kao tisućljetnoga urbanog središta, središnje položenoga u Jadranskoj Hrvatskoj.

Tijekom prošlosti domet gravitacijskog utjecaja grada Zadra pulsirao je u skladu s političko-geografskim mijenama, okolnostima sruza europskih velesila, kulturnim prožimanjima i, osobito, stupnjem integriranosti geografskog profila otoci – priobalje – zaobalje. Grad je prosperirao uvijek kada je funkcionalno bio čvrsto povezan sa širim prostorom, u okvirima jedne političke zajednice, a stagnirao je u prilikama kada je od neposrednoga okolnog prostora bio odijeljen političkim prekrajanjem hrvatskoga nacionalnog i političkog prostora (npr. nakon Prvoga

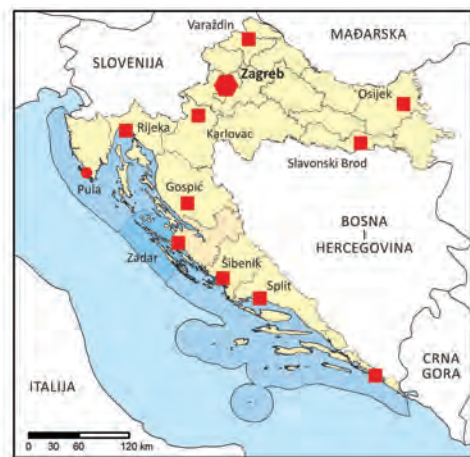
svjetskog rata). Isto tako, stagnirao je i prostor koji je do tada gravitirao Zadru, jer je bio odijeljen od svojega geografskog i stoljećima afirmiranog upravnog, gospodarskog i kulturnog središta.

U suvremenim okolnostima, kada se Zadar razvija u samostalnoj hrvatskoj državi, punopravnoj članici Europske unije, prepoznato je njegovo značenje kao važnoga regionalnog središta, petoga po veličini hrvatskoga grada, pa su pri županijskom teritorijalnom ustroju uglavnom poštovani potencijali Zadra kao središta koje okuplja veći dio sjeverne Dalmacije te južne dijelove Like (Sl. 5).

U pojedinim aspektima društveno-gospodarskog razvoja Zadar nadilazi upravno-teritorijalne granice Zadarske županije. Primjerice, oko dvije trećine studenata Sveučilišta u Zadru nije podrijetlom iz Zadarske županije, a i jedan sveučilišni odjel nalazi se u Gospiću (sporazumno izdvojen iz sastava Sveučilišta u Rijeci); broderska tvrtka Tankerska plovidba (unatoč trenutačnim poteškoćama uzrokovanim stanjem na svjetskom broderskom tržištu) posjeduje gotovo polovinu hrvatske trgovačke flote; na zadarskom području ostvaruju se dvije trećine ukupne hrvatske marikulture proizvodnje; u Državnom arhivu u Zadru čuva se bogata građa koja obuhvaća dokumente iz velikoga dijela hrvatskih obalnih regija, ali i dijelova susjednih država (npr. Boke kotorske) i sl. To je i logično s obzirom na dinamiku gospodarskog, demografskog, kulturnog i znanstvenog razvitka Zadra te činjenicu da se u uvjetima istaknutoga globalnog procesa litoralizacije (okupljanja društvenih i gospodarskih aktivnosti uz obalu) Zadru približava i otvara lički gorski prostor, i to suvremenim prometnim sustavom, koji je, ponajprije autocestom koja povezuje hrvatske kontinentalne i jadranske regije, geografski prostor komprimirao i u mnogim aspektima funkcionalno približio. To je od vitalnog interesa za cijelu

SLIKA 3. i 4.

Suvremeni model razvitka hrvatskih obalnih regija

Tumač

- glavni grad
- županijska središta
- ostali veći gradovi
- Zadarska županija
- županije Republike Hrvatske
- morski prostor Zadarske županije
- morski prostor Republike Hrvatske

SLIKA 5.
**Središnji
geografski položaj
Zadarske županije
u Jadranskoj
Hrvatskoj**

državu, jer se često u prošlosti ponavljala njezina podijeljenost i geostrateška slabost kad god je osjetljiva kopča u poriječju Zrmanje bila društveno i gospodarski oslabljena i slabo integrirana intraregionalnim poveznicama. Važno je istaknuti i sljedeće: udaljenosti mjerene na geografskim kartama sada zamjenjuju udaljenosti izražavane u vremenskim jedinicama utrošenim za prijevoz raznim prometnim sredstvima. Primjerice, nakon izgradnje autoceste većina ličkoga prostora više nije Zadru udaljeno područje „iza Velebita“, nego prostor do kojega se udobno i sigurno stiže za najviše jedan sat!

Upravo se u kontekstu globalizacije i litoralizacije na poseban način očituju potencijali društveno-gospodarskog razvitka Zadarske županije. Naime, globalan i lokalni razvoj na mnoge su načine isprepleteni zahvaljujući suvremenim sredstvima komunikacije, koja utječe na tržišne mijene ponude i potražnje te, općenito, pridonosi sveobuhvatnoj i sve intenzivnijoj razmjeni roba, ideja i tehnologija. Globalizacija na pojedine društvene i gospodarske aktivnosti u Zadarskoj županiji utječe izravno (osobito na brodarstvo, industriju visokih tehnologija, marikulturu i turizam), a posredno na razne načine zahvaća svakidašnjicu svih stanovnika županije (na području informiranja, kulture, zabave, sporta, mode i dr.).

Poseban globalni proces koji prožima većinu obale svjetskoga mora, pa tako i Zadarsku županiju, jest litoralizacija (Sl. 6). Naravno, sve države ne sudjeluju jednako

u društveno-gospodarskom vrednovanju obalnoga pojasa. Obala je dodirni prostor u kojem se prožimaju utjecaji različitih prirodno-geografskih elemenata te područje intenzivne interakcije čovjeka i prirode. U tom prostoru funkcionira dinamičan sustav stalnih mijena pod utjecajem prirodnih i antropogenih sila i procesa. Ona je važan prirodni resurs raznih gospodarskih aktivnosti te atraktivan prostor za stanovanje i odmor. Preko obale, morem, komuniciraju razne zemlje, gospodarski sustavi, ali i kulture, još od prapovijesti. Duž obale se, osobito zbog svoje prostorno-funkcionalne uloge, izdvajaju primorski gradovi-luke, koji čine komunikacijska žarišta u kojima se skupljaju gravitacijske silnice od kopna prema obali, a zatim se, poput oscilatora, u prostor radikalno emitiraju razvojne silnice.

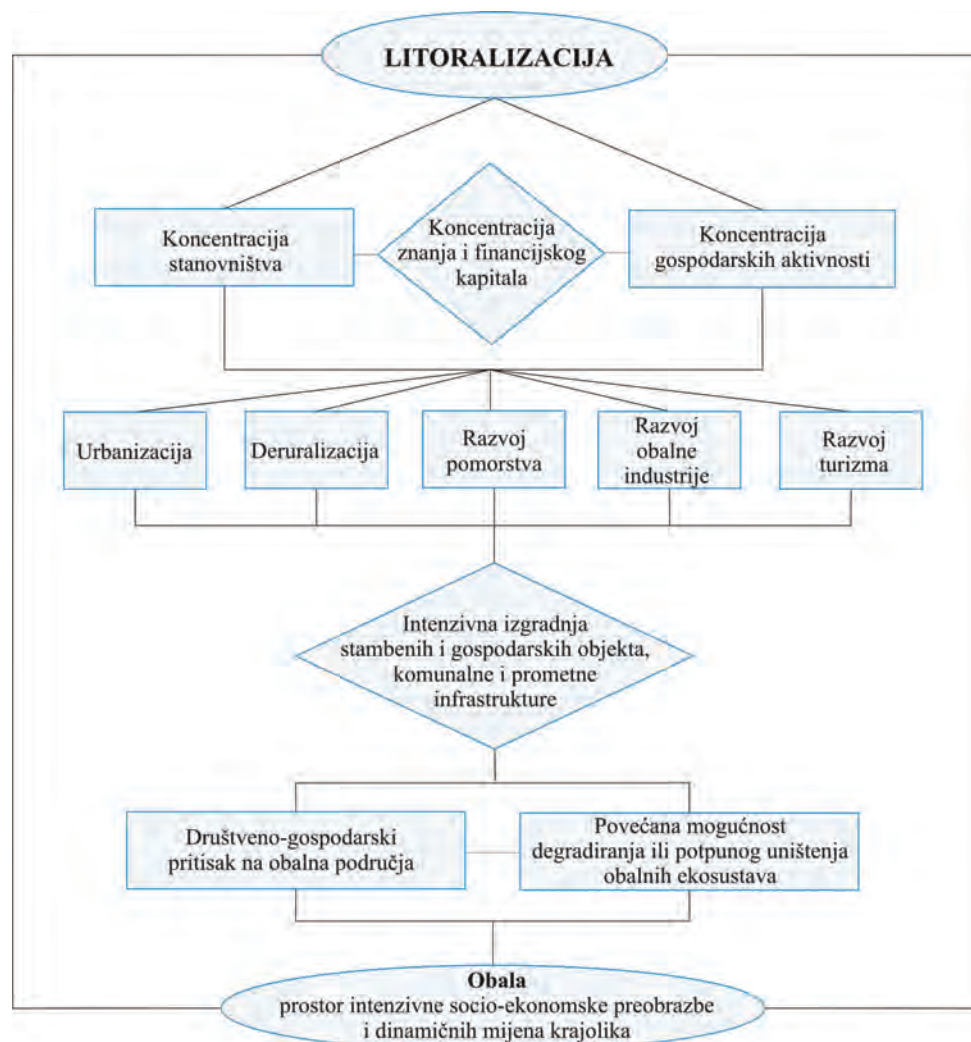
Polazeći od činjenice da se Zadar afirmirao kao snažno regionalno središte, ali i potrebe uravnoteženoga razvitka među susjednim županijama, važno je upozoriti na potrebu funkcionalnoga bližeg povezivanja sjevernodalmatinskoga i ličkoga prostora, uz poštivanje značenja i posebnosti drugih gradskih, ali i drugih manjih, središta te mogućnosti raspršivanja ili relokacije pojedinih funkcija da bi se prostor razvijao uravnoteženo i komplementarno. Takvo povezivanje trebalo bi, ako se zadrži postojeći županijski ustroj Hrvatske, temeljiti ponajprije na koordinaciji među županijama Srednjega hrvatskog Jadrana. Takvo povezivanje temelji se na logičnoj sinergiji postojećih prirodnih, gospodarskih i ljudskih resursa.

Geografski raznoliko područje Zadarske županije ima brojne prirodne i društvene resurse koji omogućuju komplementarni gospodarski razvitak. Temeljni cilj toga razvoja jest održivo upravljanje prostorom, čuvanje i primjereno društveno i ekonomsko vrednovanje bogate prirodne i kulturne baštine te stvaranje novih vrijednosti koje pridonose kvaliteti života svih stanovnika regije. Potencijale razvitka zadarske regije treba promatrati s obzirom na potrebe i mogućnosti razvoja cijele Hrvatske, ali i susjednoga europskog jadranskog, alpskog i podunavskog prostora, umnogome strateški definiranoga planskim dokumentima Europske unije (posebno strategijom *Europa 2020*), u kojima se potiče **pametan, održiv i uključiv** razvoj.

U hrvatskoj i europskoj konstelaciji Zadar i Zadarska županija imaju mogućnost, pravo i obvezu definirati svoju poziciju unutar složenoga prostornog sustava kojemu pripadaju. Zadarska županija zaslužuje obziran tretman u relevantnim državnim strukturama, bez posebnih povlastica, ali s prihvaćanjem dosadašnjih dostignuća, stvarnih potreba i očitih potencijala. Stoga je opravdano očekivanje da će mjerodavna državna tijela prepoznati i podržavati sva ona nastojanja koja se temelje na realnim resursima i izglednim mogućnostima razvoja središnje položene i strateški važne hrvatske primorske regije.

Imajući na umu potrebu optimalnoga upravljanja prostornim resursima, partnerske ustanove Sveučilište u Zadru, Zadarska županija, Grad Zadar i Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Zadar pristupile su pripremanju knjige u kojoj će se multidisciplinarno razmotriti potencijali na kojima se temelji društveno-gospodarski razvitak Zadarske županije. Poglavlja u knjizi temelje se na rezultatima znanstvenih istraživanja i na stručnim aktivnostima u okviru sustavnoga gospodarenja ljudskim, prirodnim i materijalnim resursima te planovima razvitka u kontekstu tzv. pametne specijalizacije i s njom povezanoga transfera znanja i tehnologija.

U pogledu sadržaja ova knjiga upotpunjuje do sada objavljene znanstveno-stručne monografije *Županija Zadarsko-kninska*, koju je napisao Damir Magaš (1996.), i *Zadarska županija* više suautora, koju je uredio Radoslav Vanjak (2001.), te fotomonografiju *Zadarska županija* više suautora, koju je uredio Zlatko Begonja (2011.). O pojedinim dijelovima županije napisane su znanstvene monografije i zbornici radova u kojima su multidisciplinarno razmotreni prirodoslovni, humanistički, društveni, biotehnički i tehnički aspekti prostornoga razvoja. Knjige o Zadru, biogradskom kraju, benkovačkom kraju, Ninu, Pagu, Dugom otoku, Ugljanu, Pašmanu, Ižu, Ravi, Istu i Škardi, Silbi, Olibu, Viru, Sestrungu, Vrgadi, Vi-

njecu, Privlaci, Pakošanima, Paklenici i dr. napisali su pojedinci i timovi znanstvenika, a objavili su ih Filozofski fakultet u Zadru (do 2002.), Sveučilište u Zadru (od 2003.), samostalno i u suradnji s istaknutim znanstvenim i kulturnim ustanovama (najviše Razred za povijesne znanosti HAZU u Zadru i Matica hrvatska – Zadar), kao i druge nakladničke kuće. Dragocjene znanstvene spoznaje o pojedinim dijelovima zadarske regije objavljene su i u znanstvenim časopisima i zbornicima radova čija tematika prostorno nije isključivo vezana uz Zadarsku županiju. Ova se knjiga oslanja i na strateške dokumente kojima su predstavljene osnove te elaborirani ciljevi društveno-gospodarskog razvoja Zadarske županije (Županijska razvojna strategija Zadarske županije, Zadarska županija i Razvojna agencija Zadarske županije ZADRA d.o.o., Zadar, 2011.) i Grada Zadra (*Strategija razvoja Grada Zadra 2013.-2020.*, Grad Zadar i Razvojna agencija Zadarske županije ZADRA d.o.o., Zadar, 2013.). Za detaljan uvid u relevantne statističke pokazatelje o gospodarstvu Zadarske županije, koji potkrepljuju tvrdnje objavljene u ovoj knjizi, čitatelji se upućuju na serijsku publikaciju *Gospodarska kretanja u Zadarskoj županiji*, koju svake godine redovito objavljuje Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Zadar.

SLIKA 6.

Litoralizacija – globalni proces koji utječe na razvoj Hrvatske i pojedinih hrvatskih regija u eri postindustrijskoga doba